

BAŞÖRTÜSÜ

Ayşe ÇAVDAR

Fatma ÜNSAL

<https://100sene100nesne.com/basortusu/>

- Giriş
- Başörtüsüne Giden Yol: Ferace ve Çarşaf Arasında
- Cumhuriyetin İlk Yılları
- İlk Yasaklar ve Sonrası
- Öncesi ve Sonrasıyla 28 Şubat
- Başörtüsü ve Siyaset
- Sivil Toplum
- AKP ve Başörtüsü
- Kaynakça
- Dipnotlar

Bu çalışmada başörtüsü, İslami emirlere dayandırılan ve yalnızca baş üzerindeki bir örtüden ibaret olmayan tesettür anlamında kullanılacaktır. Araçadaki “str” kökünden gelen tesettür, “örtünmek, kuşanmak; başkaları ile kendisi arasına perde koymak, bir şeyin içinde veya arkasında gizlenmek” anlamı taşır. Tesettür yerine Türkçe olmayan literatürde yaygın olarak kullanılan bir başka kelime olan hicap da “hcb” kökünden gelir, bedenin örtülmesinin yanı sıra utanma ve utangaçlık manaları taşır. Türkçede başörtüsü olarak adlandırılan giysi ögesi, İslam geleneğinde kadınların nasıl giyinmeleri gerektiğine ilişkin normatif çerçevenin bir ifadesidir. Keza, Türkiye’de olduğu gibi Müslümanların toplam nüfusa oranla azınlık ya da çoğunluk olarak yaşadıkları her yerde başörtüsü, işaret ettiği normatif çerçeve etrafında şekillenen kültürel, siyasal, sınıfsal ve hukuki tartışma, mücadele ve müzakerelerin hülasasını sembolize eder.

Başörtüsünün evrensel, yani her yerde ve her zamanda geçerli bir emir olup olmadığı tartışması, büyük ölçüde bu emrin dayanağı olan iki ayetin (Ahzab 59 ve Nur 31) ilan edildiği tarihsel bağlamdan kaynaklanır. Türkiye’de yasakların siyasi gündemde ağırlık kazanmaya başladığı yıllarda örtünmenin evrensel bir emir mi, yoksa belli bir tarihsel bağlamda geçerli bir tavsiye

mi olduğu resmi makamlar arasında da defaatle tartışılır. Dışışleri Bakanlığı'nın Ocak 1985'te Diyanet İşleri Başkanlığı'na (DİB) bir yazıyla başvurarak başörtüsünün bir emir olup olmadığını sorması üzerine, Diyanet İşleri Başkanlığı, Din İşleri Yüksek Kurulu'nu toplayarak konuyu müzakere ettikten sonra şu görüşü beyan eder:

Aralarında evlilik caiz olan yabancı erkekler yanında Müslüman hanımların başörtüsüz bulunmalarının İslami hükümlere aykırı sayılmadığı bir durum mevcut değildir. ...Bütün İslam bilgin ve mezhepleri, Müslüman hanımların yabancı erkekler yanında başları örtülü olarak bulunmalarını zaruri görmektedir (akt. Yaman, 2019).

İstisnai bir bürokratik kurum olan DİB'in Din İşleri Yüksek Kurulu'nda müzakereyle oluşturduğu bu görüş, başörtüsünün yalnız sivil kamusal alanda yurttaşlarla devlet arasında bir mücadele ve yine yurttaşlar arasında bir müzakere konusu olmakla kalmadığını, devlet bürokrasisi içinde de bir çekişmeye konu olduğunun delilidir.

Din İşleri Yüksek Kurulu 1993 tarihli kararında da yine Nur Suresi'nin 31. ayetine dayanarak "...kendiliğinden görünenler müstesna zinetlerini, zinet yerlerini açmamaları ve başörtülerini yakalarının üzerine salmaları emredilmiştir" ifadesini kullanmış, ayrıca "örtünmesi gerekli olan kısımlar" başlığı altında resmi bir tesettür tarifi de yapmıştır: "Zinet yerleri olan saç, baş, boyun, kulak, gerdan, göğüs, kol ve bacakların örtünmesi."

Modern dünyada başörtüsü, yasaklar ve bu yasaklara ilişkin siyasi tartışmanın başlıca bağlamı din ve inanç özgürlüğüdür. Bu açıdan, başörtüsü tartışmasının odak noktası kamusal alana ilişkin kuralların hangi kaynaklara, ne ölçüde dayanılarak belirleneceğidir. Zira bir cüzü de başörtüsü olan tesettürün, anılan ayetler ve ilan edildikleri tarihsel bağlam dolayısıyla mahrem-namahrem, içerisi-dışarısı, hür-köle, bizden (yerli)-yabancı gibi toplumsal olduğu kadar hukuki zıtlıkları da işaretleyen bir belirteç işlevi de bulunur. Bu nedenle başörtüsü, örtünen bireyin, kendisini çevreleyen farklı düzeylerdeki ve geniş anlamdaki hukuki referanslar, yani cari yasaların yanı sıra yasalara kaynak oluşturan ya da onların reddettiği normatif çerçeveler arasında iradi bir tercih yaptığına dair bir deklarasyon olarak addedilir.

Osmanlı'da modernleşme sürecinin başlamasıyla birlikte kadınların kamusal alanda nasıl giyindikleri, nasıl davrandıkları ve erkeklerle ilişkileri hem ateşli tartışmaların hem de pek çok düzenlemenin konusu olur. 18. yüzyıl itibariyle yazılan çeşitli layihalar ve çıkarılan fermanlar devletin ve o dönem geçerli içeriğiyle ataerkinin, kadınların kurulu düzene duydukları sadakatten ne denli derin bir şüphe duyduğunu gösterir. Neredeyse iki yüzyıl sonra, az sayıda da olsa başörtülü öğrencinin üniversiteye gitmeye başladığı 1960'lardan itibaren, ama en çok

1990’larda, kimi siyasi elitler ve sivil-askeri bürokrasinin, başörtüsünü anayasadaki laiklik ilkesine karşı bir meydan okuma olarak değerlendirmesi, bu açıdan bir süreklilik olarak görülebilir. Her iki bağlamda da devlet, merkezileşmeye paralel olarak kamusal alanı şekillendirme eğilimindedir ve bunun taşıyıcısı, savunucusu ve sembolü olarak kadınları görür. Kadın, anne, eğitici, terbiyeci ve hizmetkâr rollerini kabul edip bunu kılığıyla beyan etmesi şartıyla Osmanlı’da saygınlığını koruyacak, cumhuriyet döneminde ise “makbul vatandaş” (Üstel 2016) sıfatını kazanacaktır. Kadın, her iki durumda da kılık-kıyafeti ve tercihleriyle içinde yaşadığı siyasal bağlamın arzu, endişe ve tasarılarının taşıyıcısı ve “vitriini”dir.

BAŞÖRTÜSÜNE GİDEN YOL: FERACE VE ÇARŞAF ARASINDA

Ferace, Abbasilerden itibaren hem erkeklerin hem kadınların giydikleri önu açık, bol ve uzun kıyafetlerin genel adıdır. Batı ile temas arttıkça kadınların ne giydikleri, sokağa nasıl çıktıkları meselesi siyasi bir probleme dönüşür ve bu konuda yapılan düzenlemeler giderek artar. Bu minvaldeki ilk düzenlemelerden biri, 1725’te Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın feraceyi yasakladığı fermanıdır (Pürmüslü, 2020: 66). Bu yasağın gerekçesi, bazı kadınların “halkı baştan çıkarmak kasdile sokaklarda süslü püslü gezmeğe, libaslarında türlü bid’atler göstermeğe, kefere avretlerini taklid ederek serpuşlarında acayip şekiller yapmağa” başlamasıdır (Pürmüslü, 2020: 65). Yasaklanan yakalı feracelerle mesire yerlerinde veya sokaklarda görülen kadınların yakalarının derhal ve alenen kesileceği, ısrar edenlerin sürgün edileceği kaydedilir. Fermanı cami imamı duyuracaktır. 1791’de III. Selim, İngiliz ve Ankara şalisinden yapılan feracelerin, kadınların içe giydikleri elbiseleri gösterdiği için daha evvelden de yasaklandığını hatırlatarak “Bu yasağımızı dinlemeyen terzi tutulup aman verilmeyip dükkânının önüne asılacaktır” diye bir başka ferman daha yayımlar (Tokmak, 2021). 1807’de kadınlara yönelik bu yasakların ilan ya da tavsiye edildiği metinlerde kadınların ecnebi ülkelerden gelen giyim-kuşam âdetlerine ve para harcamaya mütemayil oldukları, bu nedenle eski âdetleri sürdürmek için, disiplin altına alınmaları gerektiği vurgulanır (Umur, 1988).

19. yüzyılın sonlarında başlayan feraceden çarşafa geçiş, devlet idaresindeki kimi dengesizlikleri de yansıtır. II. Abdülhamit 1890’da çıkardığı bir emirname ile varlıklı evlerin kadınlarının kullandıkları rengârenk kumaşlardan yapılan feraceleri ve tül yaşmakları tesettüre uygun bulmayarak yasaklar. Yasağa uymayan kadınlar ve kocaları cezalandırılacaktır. Yasak, İstanbul’da çarşafın yaygınlaşmasına sebep olur. 1892’de bir grup erkeğin Yıldız Sarayı’na çarşafı girmeye çalışması üzerine bu defa çarşaf yasaklanırken ferace yeniden moda olur (Türkoğlu, 1993). Yasağı ahaliye duyuran Başkâtip Süreyya Bey, II. Abdülhamit’in cuma

selamlığından sonra Teşvikiye’de matem elbisesi giymiş Hıristiyan kadınlara benzeyen bir grup kadına rastladığını ve bu kadınların Müslüman olduklarından şüphe ettiğini anlatır: “Bu çarşaf lar İslam kadınlarınca örtünmeye asla uygun ve müsait olmadığı gibi bir maksatla şuraya buraya girmek için bazı münasebetsiz erkekler tarafından da bir fesat ve melanet perdesi olarak kullanılmakta” (Atılgan 2016: 94). Ancak, fiilen yalnızca Yıldız Sarayı’na giriş ve çıkışlarda uygulanan çarşaf yasağı, feracenin yoksul kadınlar için erişilebilir olmaması nedeniyle kısa süre sonra kaldırılır.

Basile Kargopoulo, 1870’ler. Kızlarıyla beraber feraceli hanımlar. Kaynak: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri / NEKYA91298/11 [<https://bit.ly/3P6NuNY>]

İmparatorluğun çöküş döneminde artan yoksulluk, sınıfsal farklılığı daha kolay gizleyen çarşafın yaygınlaşmasının temel nedenlerinden biridir. Aileler kızlarını ergenliğin ilk döneminde, 12-14 yaş arasında çarşafa sokar. Başlangıçta koyu renk kumaşlardan dikilen çarşaf lar zamanla renklenir. Genç kadınlar, açık ve uçuk renklerde çarşaf lar giyerek kendilerini yaş almış kadınlardan ayırır. Dahası çarşaf giderek kısalır, daralır, hatta pelerine benzemeye başlar. Şehremaneti Mülga Mülhakat Meclis İdaresi Azası Mustafa Lütfi b. İbrahim, II. Abdülhamit’e tahttaki son yılında (1909) sunduğu layihada, yaşmak ve feraceden vazgeçen kadınların saçlarının topuzunu ve vücut hatlarını gösteren çarşaf lar giymeye başladıklarını ve buna bir önlem alınması gerektiğini kaydeder (Aydeniz, 2021: 261).

II. Meşrutiyet’le birlikte modernleşme tartışmaları yeniden alevlenir ve bu teşebbüsün taşıyıcı vitrini olarak görülen kadınların eğitimleri, giyim-kuşamları, kültürel ve siyasi hayata nasıl katılacakları ateşli tartışmalara konu olur. İçtihat yazarı Kılıçzade Hakkı Bey, tesettür zorunluluğunun kalkmasıyla kadınların sosyal, siyasi ve ekonomik hayata katılımlarının

kolaylaşacağını savunur (Öksüz, 2012). Kılıçzade Hakkı'nın tesettür eleştirisinin, üzerinde çokça durulmayan bir yönü de bunun, Müslüman ahali ile geriye kalanlar arasındaki sınırı hatırlatmasıdır. Kılıçzade Hakkı'ya göre tesettür, Müslümanların fethettikleri yerlerdeki yerel unsurlarla iletişim kuramayıp oralarda yabancı kalınmasına ve ilk yenilgide göç edilmesine sebebiyet verir (Çelik 2019: 268). İctihat dergisi kurucusu ve yazarı Abdullah Cevdet'e göre kadını örtmek yerine, kadına yönelik tacizkâr davranışları defetmelidir (Topçu, 2019: 381). Mehmet Akif'in (Ersoy) yayımladığı Sebilürreşat, tesettür tartışmasını İslam toplumuna karşı bir "hücum" olarak görür: "Nisvanımızın tesettürü, o rida-i hürriyet ve ismet hücumlarının ilk hedefini teşkil ediyor; kale-i İslamiyyet'in burc-ı namus ve ismeti zabt olundu mu artık kale onların demektir" (Mehmed Fahreddin, 1913: 315). Ancak tartışmanın evreni İstanbul'la sınırlıdır (Cobb, 1914: 68). İstanbullu kadınların hoş flört fırsatlarıyla dolu alışverişlerde gönüllerini eğlendirdiklerini, mesire yerlerinde fırsat bulduca peçelerini kaldırdıklarını, kayık gezintilerinde güzelliklerini sergileme olanağı bulduklarını; öte yandan Anadolu, İran ve Hindistan'ın iç bölgelerindeki kadınların bu özgürlüklerin hiçbirine sahip olmadıklarını, toplum içinde yüzlerini göstermeye cesaret edemediklerini, kapalı arabalarda ya da gemi ve trenlerde kendilerine ayrılmış bölmelerde yolculuk etmek zorunda olduklarını kaydeder. Baron (1989), 1910'larda Kahire'de de tesettürün gerekliliği/gereksizliği ve elbette modernleşme/hukuk bağlamında niteliği ile ilgili aşağı yukarı aynı tartışmaların yapıldığını kaydeder.

Silivrikapı'da sokakta çarşafli kadınlar, 1919. Kaynak: Getty Research Institute Digital Repository / Pierre de Gigord collection of photographs of the Ottoman Empire and the Republic of Turkey [https://bit.ly/3L4h59f]

CUMHURİYETİN İLK YILLARI

Kadınların görüntüleriyle, tüm toplumun müşterek inanışlarını, ahlakını ve yöneldiği geleceği temsil ettikleri ön kabulü ve bu ön kabulün beraberinde getirdiği disiplin teknikleri çeşitli şekillerde cumhuriyet döneminde de görülür. Çarşaf daha milli mücadele yıllarında bir mesele hâline gelir. Yeni İnci dergisinde yayımladığı “Milli Moda” başlıklı yazısında Zehra Hakkı, kadınların çarşaf ve peçeden neden vazgeçtiklerini aktarır:

Bu ipek çuval, yazın başlarımıza güneşin alevlerini yağdırırken kışın bütün vücudumuzu mevsimin şiddetlerine açık bırakır. Bir rüzgâr darbesi, pelerinleri arkadan alarak başa, ekseriya yağmak için kâfidir. Ne önümüzü vuzuhla görmek ne arkadan gelen araba, tramvay... ilah. Gürültülerini iyice duymak ne rahat nefes almak ne de çevik yürüyebilmek elimizden gelir. Eğer bütün bu cezalar tesettür hatırı içinse, hesapta yanlışlık var, çünkü çarşaf bizi örtmüyor, bilakis açıyor (akt. Toprak, 2017: 239).

Zehra Hanım, peçenin çoktan terk edildiği, Batı ile temasın kadınlar hakkında yarattığı endişeden kurtulmanın yolunun ise “tesettüre bugünkünden daha riayetkâr, asrî hayata tamamıyla muvafık bir Türk modası yapmak”tan geçtiği görüşündedir.

Bir Amerikalı gözünden GALATA köprüsünden geçen iki kadına dair: “Hala peçe veya çarşafa tutunan iki gerici, ya da arka plandaki beyaz kavuklu hoca geçerken mi indirdiler?”, 1923. Kaynak: Library of Congress / Carpenter Collection / 2011660186 [<https://bit.ly/45OczDW>]

Güneşe Çıkan Kadın

Yazan: MAHMUT YESARİ

Ferace zamanına pek yetişemedim. Çocukluğumdan, feraceye ait, bir iki sikkeli bastıra, ancak kalabilmişim.

Bizgâzinde, bazı kibar sivilerin o zaman tesâkkülüne göre, züppe-i kızları, yaşmak tutunurlar; kaysıkla Göksoya, Kallendere çıkarlardı. Bu, biraz da, o vakit ferace giyen İstanbuldaki zengin, kibar Mısırlılar taklit gibi bir şeydi.

Çarşafın, Abdülhamid'in iradesiyle, kadınların başına sarılmış bir kara helâ olduğu, çok kişiden duydum. Zaten, bunda da tarihi bir hakikat diye söylemiyorum.

Çarşafın geçirdiği itihaleleri biliyorum. Bol pelerini, topuklara kadar bol etekleri, çok iyi hatırlıyorum.

Mahalle karıları, namus kaydına düşmüşler mi, çarşaflarının bolluğu ve eteklerinin uzunluğu ile öğünürlerdi:

— Daha benim topuklarımı yabancı erkekler görmedim!

Kıskaç kocalar, karılarına kalın, astar gibi peçe, hattâ peçe üstüne peçe koydururlardı.

İnce peçe koyan, eteği, pelerini kısaca çarşaf giyen ve göğüsüne küçük bir o ten müsellese görünün kadınlara, nezübüllâh! Başı açık! sokak süpürgesi, der, çıkarlardı.

Meşrutiyetin ilânından sonra, etekler, pelerinler biraz kısaldı, ayak ve el bilekleri görüktü; göğüsteki o ten müsellese genişledi.

Kadınları, yakından görebilen bahçıvarlar, doktorlardı. Genç kızlar, genç kadınlar, doktorlara tutunuyorlardı. Az mı şarkı çıkmıştır:

"Bir çok şerefe doktor, varolar mı ister?"

"Gözümün, göğüsümün, erimeye tak,

Eseri hicri olan şerefe bak!

18

O zamanki kadın, kapalı haliyle de görmeye razı olan erkeğin, kıy gelince, büsbütün boynu bükülürdü:

"Kız geldi fakat çımadadır sineme göre, Vazalar yine mi kaldı güzel bahare?"

"Güzel fasıl bahar gelince de, ne görrecekt zavallı?"

Etekler, biraz daha kısaldı:

"Yandan görünüş fistanlar,

Görünüşler tanga çarşafı..."

Çarşaf dördüldü, kadın ferahlıyordu. Fakat, yine eski «kaç göç» göceneğinden vaz geçilemiyordu.

Trende, vapurda, tramvayda, tiyatrodan, sinemada, kadın erkek, ayrı oturuyorlardı. «Hamamlara mahsus yerlere» e yakın oturmak, yer kapamak, zamana uçarlarının zamane aşık göz lütlüklerindedi.

Çarşaf kadın, yüzündeki peçeyi sıyrıp arkaya attı, göğsünü ve kollarını açtı, fakat yine serbest değildi.

Kadın, kafeste yaşayan, güneşe hasret bir kuş gibiydi. Kafesinde, çırpınıyor, uçmak istiyordu.

Bugünkü plajlara bakarken, eski günleri hatırlayarak, içim sızlıyor.

Kadın deniz hamamları, erkek deniz hamamlarından ayrı idi, hattâ bazı semtlerde büsbütün uzaklaştırılmıştı.

Kadın deniz hamamlarının etrafında devriyeler dolayırdı. Bir polis, sandalla deniz iznibâtin temin ederdi, kadın deniz hamamına yaklaşmak cür etinde bulunanları yakalar, sandalla yaklaşacak olanları da uzaklaştırırdı.

Kadını gölgede yaşatmakla, yalnız kadına değil, neticesi itibarıyla, nesillere faydalık ediyorduk. Kadın vücudu, güzelliğini kaybediyordu.

Bu «kaç göç» «güneş» min çok tarafları vardı. Bazı çapkın evli erkekler sokakta, kendi karılarının peçelerini lâl atarak, ah ve vah ederek takip ederlerdi.

"Kaç göç" sofların başlıca sebebi, kadınların küçük vesailiyle müstakbilatı islâmiyenin tesettüre adesi i maraazallahu teâlâ...» gibi karakaplılar, ma köhne kılığı tebliğler, ihtisalar, hattâ bazen tehditlerde bulunmalarıdır.

Bir yeri sel basar, bir başka yerde zelzele olur, kılık çıkar, hülâsa her şeyin lekete her zaman başına gelen ve bilecek bütün hadîseler, kadınların islâmiyeye riayetindeki mübalâzâna istinadlıdır.

"Var abalyalı değil, evur çarşaf idi. Mütareke senelerinde, bunun ölüncü ve en fecine şahit olduk.

Kadın, gölgeden kurtulmak, çıkmak için, Cumhuriyet devrinde bekledi.

Kadın, çarşafın, peçeden, kurtulup ta güneşe çıktınca, ne oldu yerinden mi oynadı? Gök kubbe, tam mı yıkıldı?

Plajlarda, kadın erkek, beraber giriyorlar; ne polis sandalı var, devriyeler doluyor...

Trende, vapurda, tramvayda, sinemada, «kadınlara mahsus» yerler.

Kazanan, yalnız kadın mı? Bir kadın kazanmıştır ve bu kazanç, niyecek kadar büyüktür, gün geçtikçe büyüyecektir.

Kadın, güneşe çıktı.

Bir korkum var. Fazla yavaş çıkmak kavulmak çok kötüdür.

Bazı giy kavulmuşları görüyor yörenim yanıyor.

Kadın, gölgeden kurtulmak, güneşe çıkmak, Cumhuriyet devrinde kader böldü.

Peçe, çarşaf gibi giysilere yönelik yasakların sertleştiği ve bu tip giyinme tarzının "gerilik alameti" olarak görüldüğü 1930'lu yılların popüler basınından: "Güneşe Çıkan Kadın", 1938.

Kaynak: Yarım Ay no. 90 (20.10.1938), s. 18

Cumhuriyetin ilk yıllarında etnik ve dini kimlikleri kamusal alanda görünür kılan kıyafetlerin giyilmesini sınırlayan bir dizi yasal düzenleme yapılır. Eylül 1925'te din adamları dışındaki kişilerin cübbe ve sarık giymesi yasaklanır. Bu yasağın kapsamı daha sonra söz konusu kıyafetlerin ibadethane dışında giyilemeyeceği şeklinde genişletilir. Kimi çevreler, benzer düzenlemelerin kadınlar için de yapılması amacıyla harekete geçse de merkezi idare bu konuyu sürüncemede bırakmayı tercih eder. Bazı yerel yönetimlerin 1925'ten itibaren uygulamaya başladıkları peçe, çarşaf, yaşmak gibi giysilere yönelik yasaklar, 1930'ların ortasında görece yaygın ve hayli sert bir forma dönüşür (Adak, 2022). Şehir meclislerinin etkin olduğu bu girişimlerde çarşaf ve peçe kimi zaman "gerilik alameti" olarak görülerek, kimi zaman ise "kadın sağlığı için zararlı olduğu" öne sürülerek yasaklanır. Merkezi idare, çeşitli düzenlemelerle yerel yönetimleri bu yasaklar konusunda yöreklendirse de tüm ülkede açıkça

uygulamak üzere inisiyatif almaz. Bu tarihsel bağlamda, başlarını açmayı tercih etmeyen ya da aile/çevre baskısı nedeniyle açamayanlar için pardesü-başörtüsü ikilisi, çarşaf-peçe çiftinin ve yasağa konu olan yerel formlarının yerini alan bir modern alternatif olarak yaygınlaşır.

“Marshall Yardımları”nı ve 1950’deki iktidar değişimini takiben büyük şehirler ekonomik çekim merkezleri haline gelir. Kırdan kente göçün hızlanmasıyla cumhuriyet elitlerinin taşraya, büyük şehirlerin ise yoksul kenar mahallelere özgülediği yaşam ve giyim biçimleri daha çok görünür hale gelir. Cumhuriyetin ilk yıllarında kapatılan tarikat ve cemaatler de aynı dönemde yeniden canlanmaya ve taşradan göçle gelen aileler için sosyal çevre ihtiyacını karşılamaya başlar. Devlet destekli “makbul kadın” anlatısına yönelik ilk açık meydan okumalar böyle bir ortamda belirir.

Şule Yüksel Şenler (1938-2019), 1960’ların ikinci yarısında gerek yazıları gerekse Anadolu’da verdiği konferanslarla tanıttığı modern ve şık tesettür fikriyle meseleyi Zehra Hakkı’nın bıraktığı yerden ele alır. Şenler’in çabası çeşitli düzeylerdeki devlet yetkililerinin olumsuz tepkileriyle karşılaşır. Dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın, kendisini kastederek “Sokaklardaki kapalı hanımların öncüleri cezalarını göreceklerdir” demesi üzerine Şenler, bir açık mektup yayımlayarak “Cumhurbaşkanı Allah’tan ve milletten özür dilemelidir” der. Açılan dava sonunda verilen 9 ay hapis cezasını Sunay affetse de Şenler, affi reddederek bu süreyi cezaevinde geçirir. Kendisiyle yapılan çeşitli söyleşiler ve sözlü tarih görüşmelerinde başörtüsü örtmeye, modern ve şık başörtüsü modelleri geliştirmeye başladığı 1965 yılından itibaren evinin, kızlarını başlarını örtmeye ikna etmek isteyen aileler ve ailelerini başlarını örtmeye ikna etmek isteyen kızlar için bir uğrak olduğunu belirtir.¹ Onun tasarımını yaptığı ve bugün de yaygın olarak kullanılan başörtüsü modeli de “Şule başı” ya da “sıkma baş” şeklinde anılır.

Şule Yüksel Şenler, bir konferans sırasında dinleyicilere hitap ederken, 1967. Kaynak: Şule yüksel Şenler Vakfı [Kurumsal, İnternet Sitesi] / Şule yüksel Şenler [<https://bit.ly/3R1E48M>]

Ortū kadına şahsiyet kazandırır

Genç Kızlar

HAZRETI PEYGAMBER (SAV)
diyor ki:
Dünyada hakkıyla örtünmeyen kadın Ahirette Cennet Libasından mahrum kalır!
Hadis-i Şerif

GENÇ KIZLAR İLE ÖRTÜLTÜBİR BAŞIMIZ...

HAZRETI PEYGAMBER (SAV)
diyor ki:
Dünyada hakkıyla örtünmeyen kadın Ahirette Cennet Libasından mahrum kalır!
Hadis-i Şerif

GENÇ KIZLAR İLE ÖRTÜLTÜBİR BAŞIMIZ...

HAZRETI PEYGAMBER (SAV)
diyor ki:
Dünyada hakkıyla örtünmeyen kadın Ahirette Cennet Libasından mahrum kalır!
Hadis-i Şerif

HAZRETI PEYGAMBER (SAV)
diyor ki:
Dünyada hakkıyla örtünmeyen kadın Ahirette Cennet Libasından mahrum kalır!
Hadis-i Şerif

GENÇ KIZLAR İLE ÖRTÜLTÜBİR BAŞIMIZ...

HAZRETI PEYGAMBER (SAV)
diyor ki:
Dünyada hakkıyla örtünmeyen kadın Ahirette Cennet Libasından mahrum kalır!
Hadis-i Şerif

GENÇ KIZLAR İLE ÖRTÜLTÜBİR BAŞIMIZ...

HAZRETI PEYGAMBER (SAV)
diyor ki:
Dünyada hakkıyla örtünmeyen kadın Ahirette Cennet Libasından mahrum kalır!
Hadis-i Şerif

Şule Yüksel Şenler tarafından yayınlanan "muhafazakar" gençlik dergisi Seher Vakti'nin 6. sayısında genç kızlar için yine kendisinin hazırladığı "modern ve şık" tesettür önerilerini içeren moda sayfası, 15.014.1970. Kaynak: İslamcı Dergiler Projesi / Seher Vakti [https://bit.ly/3PiOcjh]

İLK YASAKLAR VE SONRASI

Başörtülü öğrencilerin üniversiteye gitmeye başladığı yıllarda aslında tanınmış bir yasak yoktur. Nitekim, Gülsen Ataseven 1960'larda başörtülü ilk öğrenci olarak girdiği İstanbul Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ni birincilikle bitirip göreve başlar. İlk yasak ise Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencisi Hatice Babacan'ın 1967 yılında derse başörtülü olarak girmek istemesi ile gündeme gelir (Arpağuş, 2016). Aynı üniversitenin diğer fakültelerinde ise yasak yoktur. Babacan, Şubat 1968'de kendisine tebliğ edilen yasağa uymaması nedeniyle alınan senato kararı uyarınca kendisini destekleyen Mustafa Demiröz ile okuldan atılır. Kararı protesto eden öğrenciler İlahiyat Fakültesi binasını işgal eder ve Danıştay'dan aksi yönde bir karar çıkana kadar işgali sürdüreceklerini bildirirler. Dönemin başbakanı Süleyman Demirel, "20'nci asrın, 1968 Türkiye'sinde başörtüsü Türkiye'nin hangi problemini halledecek?" diyerek öğrencinin başörtüsü ısrarını yersiz bulduğunu söyler. Sonunda Babacan, Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi'ne geçer ve sorunsuz mezun olur.

ORUÇ, «ZEYTİN» VE «SU» İLE BAŞLADI

HATİCE BABACAN
(Başörtülü kız)

MUSTAFA DEMİRİÖZ
(Senato'ya başvurdu)

İlahiyat talebeleri bu sabah boykota gidiyor

MUSTAFA DEMİRİÖZ, PROTİSTO ORUCU TUTTUĞU ÇADIRINDA

A N K A R A

İlahiyat Fakültesi öğrencileri, iki arkadaşlarının okuldan atılma protestosuna destek vermek amacıyla, bugün boykota başlayacak ve derslere girmeyeceklerdir. Boykot, öğrencilerin bu sabah fakül-

te bahçesinde toplanıp «sand içmeleri» ile başlayacaktır.

Öğrenciler, boykotun «haksız karar» iptal edilene kadar süresiz olarak devam ettireceklerdir. (Devamı: Sa: 7 Sü: 6 da)

Derslere başörtüsüyle girmek istediği için İlahiyat Fakültesi'nden atılan Hatice Babacan ve kendisine destek verdiği için aynı şekilde okuldan atılan Mustafa Demirsöz, 1968. Kaynak: Tercüman no. 2333 (15.04.1968), s. 1

12 Eylül 1980'deki darbe sonrasında ilk yasaklar, paradoksal bir şekilde sayıları en çok yine darbeyi müteakiben artan imam hatip okullarında başlar. Üniversiteler konusunda ise darbeden sonra kurulan Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) söz sahibi olacaktır.

Başörtüsü nedeniyle işini kaybeden ilk öğretim üyesi Nebahat Kuru olur. Darbeden önce Kuru, Ege Üniversitesi'nde eğitim görür, orada asistan olarak çalışmaya başlar ve doktora sonrası çalışmaları için ABD'ye gönderilir. Darbenin ardından idare başını açmasını talep eder. Kabul etmeyen Kuru'nun sözleşmesi yenilenmez ve görevden uzaklaştırılır.²

1980 Darbesi'nin en uzun ömürlü kurumu olan YÖK, 4 Kasım 1981'de 2547 sayılı kanunla kurulur. YÖK'ün 30 Aralık 1982'de yayınladığı genelge üniversitelerde “çağdaş kıyafet zorunluluğu” getirir. Buna göre öğrencilerin “...başı açık olacak ve kurum içinde baş örtmeyecektir” (Cindoğlu, 2010: 33). Sıkıyönetimin henüz devam ettiği bu dönemde öğrencilerin tepkileri kamuoyuna yansımaz. Kasım 1983'te yapılan genel seçimlerden, yani sivil idareye geçilmesinden sonra YÖK, kıyafet genelgesini değiştirir ve öğrencilerin modern bir şekilde başlarını örterek üniversitelere girebileceklerini bildirir. Evren'in önerisi üzerine formül olarak dönemin bakanlarından Mehmet Keçeciler'in eşinin kullandığı boneye benzer bir model önerilir.³

Zamanla üniversiteli kadınların bone üstüne örttükları başörtüsüne verilen isim olarak yerleşen türbana, bağlama göre olumlu ya da olumsuz anlamlar yüklenir. Türban genelde başörtüsü, bazen de özellikle üniversiteli genç kadınların kullandıkları başörtüsü yerine kullanılır. 1990'lardaysa başörtüsü veya türban kelimesini kullanmak, başörtüsüne yönelik tavrı ifade eden bir tercih haline gelir. Üniversitelerde başörtüsü yasağını savunan kesimler, geleneksel örtünme biçimleriyle bir sorunları olmadığını ifade etmek üzere “Başörtüsüne değil türbana karşıyız” sloganına sık sık başvurur.⁴

Başbakanlık Basımevi'ne 13 gün önce gönderilen Türban Yasağı Kararı kayboldu

YÖK kararı YOK oldu

● Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) tarafından, Resmi Gazete'de yayınlanmak üzere Başbakanlık Basımevi'ne 24 Aralık günü gönderilen “Üniversitelerde başörtüsü ve türban takılmaması” kararını öngören resmi yazı kayıplara karıştı.

● 13 gündür Resmi Gazete'de yayınlanmayan karar için, YÖK Başkanı Doğramacı, “Biz yazıyı gönderdik. Resmi Gazete yetkililerine sorun” derken, Basımevi yetkilileri, böyle bir yazı gelmediğini söylediler. ● 19. sayfada

Örnek: Bayan Karaevli

Saçını göstermek istemeyen öğrenci, başını üstten saracak

Formül bulundu

- Günlerdir tartışılan “Türban” sorununa bir çözüm bulunduğu ve “formül”ün bugün yapılacak Rektörler Toplantısı'nda onaylanacağı bildiriliyor.
- Bu formüle göre, üniversiteli kızlarımızdan, dileyenler Devlet Bakanı Ahmet Karaevli'nin eşi Nahide Karaevli'nin kullandığı tipte türban sarabilecekler.
- Formül şöyle: Saçlarının görülmesini istemeyenler başlarını üstten saracak. Başlarını örtmek isteyenler, başörtüsünü çene altından bağlamayacak. Giyilecek mantonun etekleri topuğa kadar inmeyecek.

● 19. sayfada

FORMÜL TÜRBAN

Devlet Bakanı Ahmet Karaevli'nin eşi Nahide Karaevli'nin türbanı büyük bir sorunun çözümünde “formül türban” oldu. İlgililer, Nahide Karaevli'nin türbanı gibi, dileyen öğrencilerin, saçlarını sadece üstten örtebileceklerini kararlaştırdılar.

YÖK'ün “Üniversiteler'de başörtüsü ve türban takılmaması” kararı ve saçını göstermek istemeyen öğrenci için bulunan formül, 1987. Kaynak: Hürriyet no. 13915 (07.01.1987)

Ancak YÖK, 8 Ocak 1987’de bu defa Öğrenci Disiplin Yönetmeliği’ni değiştirerek başörtüsünü bir kez daha yasaklar (Cindoğlu 2010: 33). Yönetmeliğin 7/h bendine göre, üniversitelerin dersane, laboratuvar, klinik gibi birimlerinde “çağdaş kıyafet ve görünüm dışındaki bir kıyafet ve görünümde bulunmak” disiplin suçudur. Üniversitelerdeki protesto eylemleri medya aracılığıyla kamuoyuna yansır. Ankara ve İstanbul’da yetkililere telgraf çekmek, üniversite önünde Ramazan boyunca her gün iftara kadar oturma eylemi yapmak ve imza toplamak gibi eylemlere ahaliden de katılım olur. Nisan 1987’de bir de açlık grevi başlar ve çeşitli şehirlere yayılır.⁵ Dönemin başbakanı Turgut Özal’a bir bavul dolusu imza ulaştırılır (Bostan-Ünsal, 2021). 3 Aralık 1987’de YÖK, yönetmeliğin 7/h bendine, “dini inanç nedeniyle boyun ve saçlar, örtü veya türbanla kapatılabilir” cümlesini ekler ve böylece resmi dilde başörtüsü yerine “türban” kullanımını da başlar.

1988’de, TRT’de Ali Kırca’nın yönettiği türban konulu bir tartışmaya katılan ilahiyat profesörü Bahriye Üçok, İslam’da başörtüsünün zaruri olmadığını söyler (Dündar, 2022). Ardından basın mensuplarına bu tartışma nedeniyle tehditler aldığını iletir. Bu esnada, dönemin SHP lideri Erdal İnönü’ye de bir laiklik raporu hazırlamaktadır. Raporu teslim ettikten üç gün sonra uğradığı bir bombalı suikastle katledilir (Gözaydın, 2016: 48).

1980’lerde şehirleşmenin etkisiyle hızlı bir dönüşüm sürecinde bulunan dindar ailelerin, kızları için yüksek öğretim talep etmesine anlam veremeyenlere göre başörtüsü, dış mihrakların Türkiye’ye kurdukları tuzaklardan biridir. Mesela Kenan Evren, cumhurbaşkanlığı süresi tamamlandıktan yıllar sonra, 2008’de verdiği bir röportajda, “Humeyni, 1979’dan sonra dehşetli para harcayarak bizim Türkiye’deki genç çocukları, kızları da bu yola sürükledi. İşte o halen devam ediyor”⁶ diyerek başörtülülerin İslam ülkelerinden gelen bir tehdidin işareti olduğunu öne sürer. Evren’den yıllar sonra göreve gelen ve aynı zamanda hukukçu olan 10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer de ilahiyat fakültelerindeki kız öğrencilerin başörtüsü sorununu çözmek için kendisi ile görüşen TBMM İnsan Hakları Komisyonu’ndaki milletvekillerinin Avrupa ülkelerindeki uygulamaları örnek göstermeleri üzerine “Türkiye’deki laiklik ile Batı’daki laiklik uygulaması aynı olamaz. Türkiye bu konuda Avrupa ile bir olamaz. Bu laiklik anlayışı Türkiye’de gerekli idi. İyi ki de varmış, Türkiye Avrupa ile kıyaslanmamalı” cevabını verir.⁷

Başörtüsü konusundaki tartışmaların içeriğinin netameli kıldığı bir başka kavram da “kamusal alan”dır. Bu kavram, dönemin resmi metinlerinde yasağın, sokağı ve evi kapsamadığını ifade etmek için kullanılır. Demokrasi teorisinin önemli kavramlarından biri olan kamusal alan, azınlık da olsa kimi tariflerde içeriği ve düzeni konusunda son sözü devletin söylediği her türlü

bağlamı ifade eden bir tamlamaya dönüşür. Yasağın hiç olmazsa öğrencilere uygulanmamasını sağlamak üzere geliştirilen “kamu hizmeti veren/alan” ayrımı da toplum-devlet karşıtlığının yalnızca yasaktan yana olanlara değil (Genç & İlhan, 2012: 20); o yasakla çeşitli şekillerde baş etmeye çalışan siyasi ekiplere de hâkim olduğunu ortaya koyar.

Nitekim, YÖK’ün yukarıda anılan genelgesi, üniversitelerdeki yasağı tümüyle kaldırmadığından, Özal hükümeti sorunu, yasal düzenlemeyle çözmek ister ve 16 Kasım 1988’de YÖK Kanunu’na 16’ncı maddeyi ekler: “Yüksek öğretim kurumlarında öğretim elemanı ile öğrenciler için kılık kıyafet serbesttir. Bu konu ile ilgili olarak kişi veya kurumlarca sınırlayıcı işlem yapılamaz.” Ancak Evren’in vetosu nedeniyle bu madde yeniden formüle edilir: “Yükseköğretim kurumlarında dersane, laboratuvar, klinik, poliklinik ve koridorlarında çağdaş kıyafet ve görünümde bulunmak zorunludur. Dini inanç sebebiyle boyun ve saçların örtü veya türbanla kapatılması serbesttir.” Cumhurbaşkanı’nın ikinci kez veto hakkı bulunmadığı için Evren yasayı onaylar ve düzenleme Resmi Gazete’de yayımlanır. 4 Ocak 1989’da bu maddenin iptali için Anayasa Mahkemesi’ne başvuru yapılır. Mahkeme, Mart 1989’da “dini inanç sebebiyle boyun ve saçların örtü veya türbanla kapatılması serbesttir” cümlesini iptal eder. Temmuz 1989’da, Danıştay da Disiplin Yönetmeliği’ndeki “dini inanç nedeniyle boyun ve saçlar kapatılabilir” ifadesini yürürlükten kaldırır.

Anayasa Mahkemesi ve Danıştay’ın müdahaleleriyle üniversitelerde başörtüsü yasağı yeniden başlar. 25 Ekim 1990’da ANAP iktidarı, Anayasa Mahkemesi’nin iptal gerekçesini dikkate alarak ek 17’nci maddeyle sorunu çözmeye çalışır: “Yürürlükteki kanunlara aykırı olmamak kaydı ile yüksek öğretim kurumlarında kılık kıyafet serbesttir.” Başörtüsü yasağı nedeniyle çeşitli cezalar alan öğrencilerin cezaları, geçici bir madde ile bütün sonuçlarıyla birlikte ortadan kaldırılır. Sosyal Demokrat Halkçı Parti’nin (SHP) maddenin iptali için Anayasa Mahkemesi’ne yaptığı başvuru, 9 Nisan 1991’de reddedilir. Böylece üniversitelerde 1997’ye kadar kılık kıyafet serbest bırakılır.

Bu süreçte başta barolar olmak üzere pek çok meslek odası da başörtüsü yasağından yana tavır alır. Türkiye Barolar Birliği (TBB), 1989 yılındaki genel kurulda meslek kurallarını değiştirerek avukatların “başı açık olarak mahkemelerde” görev yapacağı şeklinde bir düzenleme yapar.⁸ İnşaat Mühendisleri Odası’nın (İMO) uyguladığı yasak ise 2010’ların ortasına kadar devam eder. Oda, 2008’de yaptığı bir basın açıklamasında bu tavrını, “Türbanın üniversiteye girmesi, sadece toplumsal yaşamımızda köklü değişiklik anlamına gelmeyecek, toplumsal gerginliklerin ve çatışmaların da doğmasına yol açacaktır” şeklinde gerekçelendirir.

Başörtüsünün idari kararlarla yasaklanması, öğrencilere çeşitli idari cezalar uygulanması ve bu işlemlerin Türk yargı organları tarafından hukuka uygun bulunması üzerine sorun Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) aykırılığı iddiası ile o sırada Avrupa İnsan Hakları Komisyonu olan birime taşınır. Başörtülü olarak üniversiteye gidemeyen Şenay Karaduman ve başörtülü fotoğraf verdiği için diploması verilmeyen Lamia Bulut ilk başvuruları yapar. Komisyon, 1993 yılında verdiği "Karaduman ve Bulut Kararı"nda söz konusu uygulamaları AİHS'nin ifade ve inanç özgürlüğünü düzenleyen 9. maddesine aykırı bulmaz ve "laik üniversitede okumayı seçen öğrencinin konulan kılık kıyafet kurallarına da uymak zorunda olduğu" şeklinde hüküm oluşturur. Oysa o yıllarda Türkiye'de "laik olmayan bir üniversite" bulunmamaktadır.

Öğrenciler açısından üniversiteler, hatta fakülteler arasında farklı uygulamalar olsa da 28 Şubat sürecine kadar görece bir başörtüsü serbestisi yaşanır. Bu, imam hatip liselerinde çalışan kadınlar ve doktorlar için de geçerlidir.

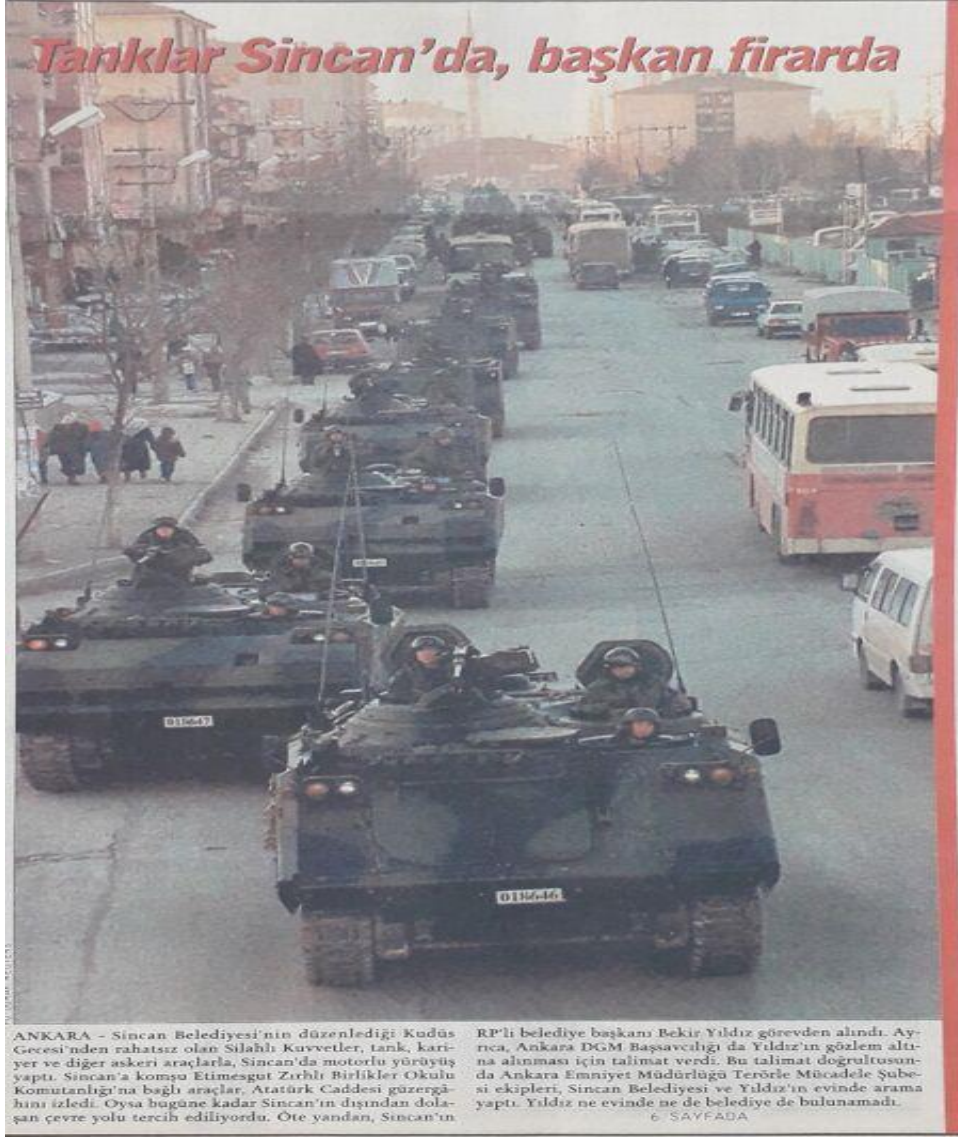
ÖNCESİ VE SONRASIYLA 28 ŞUBAT

Refah Partisi (RP), 24 Aralık 1995'te yapılan genel seçimlerinden birinci parti olarak çıksa da hükümeti kuramaz. Anavatan (ANAP) ve Doğru Yol Partisi (DYP) tarafından kurulan koalisyon da güvenoyu alamaz. Bunun üzerine, 28 Haziran 1996'da RP ve DYP, "Refahyol" koalisyonunu kurar. Medyanın, sivil toplumun ve ordunun komuta kademesinin ilk andan itibaren hoşnutsuz olduğu bu koalisyon sürerken 3 Kasım 1996'da Susurluk kazası meydana gelir ve siyasetçi, mafya ve emniyet bürokrasisi arasındaki kirliliğe ilişkin ilişkiler ortaya çıkar. Kaza, bir süre önce basına sızan ve "PKK ve Dev-Sol'a karşı kullanılıyor görüntüsü ile Emniyet Genel Müdürlüğü'nce özel bir suç ekibi teşkil etmiştir" ifadelerinin yer aldığı bir istihbarat raporunu doğrular. Adı çete iddialarına karışan İçişleri Bakanı Mehmet Ağar, kazadan beş gün sonra istifa eder. Meclis'te kurulan Susurluk Araştırma Komisyonu'nun yanı sıra pek çok gazeteci, güvenlik bürokrasisinin PKK ile mücadele etme görüntüsü altında gerçekleştirdiği faaliyetlerin, faili meçhul cinayetler ve uyuşturucu ticareti ile ilgisini araştırmaya başlar. Koalisyonun büyük ortağı olan RP, kamuoyunun bu konuya ilgisini ve isyanını kendi iktidarına yönelik bir saldırı olarak görür. Dönemin başbakanı Necmettin Erbakan, temiz toplum talebini yükselten protesto eylemlerini "glu glu dansı," "faso fiso" gibi ifadelerle küçümseyerek güvenlik bürokrasisinin devleti koruma refleksine teslim olur. Bu esnada, RP'nin iktidarın büyük ortağı olmasının getirdiği rahatlıkla kimi tarikat ve cemaatlerin de görünürlüğü artmıştır. Sonunda güvenlik bürokrasisi, RP'nin "sizinleyiz" jestini görmezden gelir ve kendisine çevrilmiş gözlerden kurtulmak için irtica kartını devreye sokar.

Hemen her günü bir siyasi krizle geçen Refahiyol iktidarının sekizinci ayında, 4 Şubat 1997 günü zırhlı araçların “demokrasiye balans ayarı” yapmak (Şarlak, 2022: 286) üzere dindar çoğunluğun semti olarak bilinen Sincan’da yürütülmesi gerilimi iyice tırmandırır. 28 Şubat 1997’deki Milli Güvenlik Kurulu’nda “irtica ile mücadele” amacıyla, sekiz yıllık kesintisiz eğitime geçilmesi, kaçak Kur’an kurslarının önlenmesi ve tarikatların faaliyetlerine son verilmesi gibi çeşitli kararlar alınır. Ayrıca kılık kıyafet yasasının ödünsüz uygulanması, “yeşil sermaye”ye (dindar iş insanları) kısıtlama getirilmesi, irtica nedeniyle ordudan atılanları savunan ve orduyu din düşmanı gibi gösteren medyanın kontrol altına alınması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun uygulanması, kurban derilerinin derneklere verilmemesi ve Atatürk aleyhindeki eylemlerin cezalandırılması gerektiği belirtilir. Başlangıçta bu bildiriye imzalamayan ve diğer parti liderlerinden destek isteyen Erbakan, aradığı desteği bulamayınca MGK Sekreteri Orgeneral İlhan Kılıç’tan bildirinini yumuşatılmasını ister; ancak reddedilir. Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller’in MGK kararlarının uygulanacağını açıklamasının ardından 5 Mart’ta bu bildiriye imzaladığı duyurulur. Seneler sonra aslında bildiriye imzalamadığı da iddia edilecektir. Hemen ardından DYP, darbe ihtimalini bertaraf etmek üzere koalisyonu bozma kararı alır. Erbakan, 18 Haziran 1997’de dönemin cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’e istifasını sunar. Demirel, teamüllere aykırı olarak hükümetin yeniden kurulması görevini DYP’ye değil; ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz’a verir ve ANASOL-D koalisyonu kurulur.

O esnada, MGK’da kabul edilen kararların uygulanmasını denetlemek üzere Batı Çalışma Grubu (BÇG) kurulur (Şarlak, 2022: 295). Fiili olarak Erbakan döneminde şekillense de BÇG, yasal hüviyetini ANASOL-D döneminde kazanır. Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya himayesinde kurulan ve Genel Kurmay İkinci Başkanı Çevik Bir’in de içinde olduğu bu grup, 19 gazete, 20 televizyon kanalı, 110 dergi, 800 okul, 1200 öğrenci yurdu ve 2500 dernek ve vakfi irtica odağı olarak belirlenir (Yankaya, 2012: 279). Bütün bu baskı sürecini en fazla hissedenler ise başörtülü kadınlardır. Başörtüsü artık mutlak ve yaygın bir şekilde yasaklanır.

Refahiyol hükümeti düşürüldükten sonra 30 Haziran 1997’de kurulan ANASOL-D döneminde bürokrasinin zaten uygulamaya başladığı 28 Şubat kararlarının etkisi iyice artar. Susurluk sonrası artçılarla sürekli sarsılan koalisyon, Türkbank ihalesinde ortaya çıkan bir usulsüzlük nedeniyle verilen gensoruyla 25 Kasım’da düşer. Ocak 1999’da bu defa Bülent Ecevit başbakanlığında yeni bir hükümet kurulur. Başörtüsü yasağı katılaşılarak devam etmektedir.

Sincan'da yürütülen zırhlı araçlar, 1997. Kaynak: Radikal no. 116 (04.02.1997), s. 01

21 Mayıs'ta Yargıtay Başsavcısı Vural Savaş, "laiklik ilkesine aykırı eylemlerin odağı haline gelmesi"ni gerekçe göstererek RP hakkında kapatma davası açar. Yaklaşık yedi ay sonra RP, "Laik cumhuriyet ilkesine aykırı eylemlerin odağı olduğu" iddiasıyla kapatılır. RP milletvekilleri, tedbiren kurulan Fazilet Partisi'ne (FP) geçer.

Başörtüsü yasağının etrafından dolaşmak için peruk veya şapka kullananları engellemek üzere çeşitli uygulamalar başlatılır. Başörtülü olduğu bilinen bir öğrencinin saçının peruk olup olmadığını kontrol etmek için saçını çekmek veya şapkaya da izin vermemek gibi akıl almaz kimi yöntemler geliştirilir. "Elele Eylemi" olarak da bilinen "İnanca Saygı ve Düşünceye Özgürlük Eylemi" bu sırada şekillenir. 11 Ekim 1998'de, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi önünde toplanan tıp öğrencilerinin başlattığı insan zinciri önce İstanbul'a ardından bütün Türkiye'ye yayılır. Yurt dışında da pek çok başkent ve büyükşehirde yankılanır (Sezer Şanlı & Coşgun, 2020: 401).

“Elele Eylemi”, 1998. Kaynak: Yeni Şafak no. 1409 (12.11.1998)

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı'nın (TESEV) 1999'da yaptırdığı bir araştırma (Çarkoğlu, 2009), başörtüsü yasağının neden halktan destek görmediğini izah eder. 2006'da kısmen tekrarlanan araştırmaya göre (Çarkoğlu & Toprak), 1999 yılında Türkiye'de sokağa, başlarını şu ya da bu şekilde örterek çıkan kadınların oranı yüzde 73'tür. Yani baş örtme pratiği kadınlar arasında hayli yaygındır. Bununla birlikte, eşarp/başörtüsü/yemeni takanların oranı aynı zaman aralığında yüzde 53'ten yüzde 49'a, çarşaf giyenlerin oranı yüzde 3.4'ten yüzde 1.1'e ve “türban” takanların oranı da yüzde 16'dan yüzde 11'e düşmüştür (Çarkoğlu & Toprak, 2006). Cindoğlu (2010: 9) ise Türkiye'de kadınların en az yüzde 60'ının bir tür başörtüsü örttüğünü, bu oranın yüzde 16'sını da üniversite mezunu kadınların oluşturduğunu kaydeder.

BAŞÖRTÜSÜ VE SİYASET

Başörtüsünün sağ siyasetin popüler bir konusu olduğu da söylenemez. ANAP dışındaki merkez sağ, bu konuda inisiyatif almadığı gibi sağın kıdemli siyasi liderlerinden Süleyman Demirel, özellikle cumhurbaşkanı olduktan sonra başörtülü üniversite öğrencileri için “Suudi Arabistan'a gitsinler” der, ancak ardından orada başörtülü okuma imkânı olduğu için böyle söylediğini ekleyerek kendisini tevîl eder (Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, 2012: 36). Milliyetçi bir parti olan MHP de değişken ve çelişkili bir tutum izler: 1991'de RP ile ittifak yapmasına, seçmenin ve partide bulunan siyasetçilerin çoğunluğunun başörtüsü serbestisinden yana

olmasına, hatta 1999 seçimlerinde başörtülü bir kadını, milletvekili adayı gösterip onun seçilmesine vesile olmasına rağmen ihraçla tehdit ederek kendi vekilini meclise başörtülü olarak gelmemeye zorlar (Gürel, 2018: 183). Hükümet ortağı olduğu dönemde başörtüsü konusundaki baskıcı uygulamaları destekleyen MHP, 2011’de ise AKP’nin anayasa değişikliği yaparak başörtüsü serbestliği getirme çalışmasını destekler.

Bu konuda Meclis’de en net tavır “Millî Görüş” geleneğinden gelen partilerde görülür. Hatta Refah Partisi (RP) kapatılırken kurulan Fazilet Partisi’nin (FP) kapatılma sebeplerinden biri, milletvekili seçilen Merve Kavakçı’nın başörtülü olarak mecliste yemin etmeye çalışmasıdır: 1999 seçimlerinde FP’den İstanbul milletvekili seçilen Kavakçı, mecliste başörtüsüyle yemin etmek ister. Ancak dönemin DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit’in, “Burası millete meydan okunacak yer değildir. Lütfen bu hanıma haddini bildiriniz” talimatını dinleyen DSP ve bazı ANAP milletvekilleri tarafından protesto edilir (Toruk, 2011: 486). Kavakçı, daha sonra “yetkili makamlardan izin almadan Amerikan vatandaşlığı aldığı” gerekçesiyle Türk vatandaşlığından çıkarılır ve milletvekilliği de düşürülür. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), 2007 yılında verdiği kararla Kavakçı’nın seçilme hakkının ihlal edildiğine karar verir. Böylece Meclis çatısı altında başörtüsüyle ilgili herhangi bir kısıtlama olmasa da başörtülü kadınlar siyasetten uzaklaştırılır.

Merve Kavakçı'nın başörtüsüyle mecliste yemin etmeye çalışması üzerine gösterilen tepkiler: "DSP'liler ayakta, Kavakçı sakin", 1999. Kaynak: Hürriyet no. 18358 (03.05.1999), s. 1

SİVİL TOPLUM

Hem başörtüsü yasağına karşı savunuculuk faaliyetleri hem de bu yasak nedeniyle eğitime ara vermek zorunda kalan öğrencilere destek vermek üzere bazı sivil toplum örgütleri kurulur. İstanbul'da "başörtüleri gerekçe gösterilerek eğitim ve çalışma hayatından dışlanan kadınlar tarafından" kurulan "Ayrımcılığa Karşı Kadın Hakları Derneği (AK-DER)," yurt dışında okuyan pek çok başörtülü öğrenciye burs sağlar, yasağın yarattığı bireysel, toplumsal, hukuki ve siyasi sorunları ele alan pek çok faaliyet organize eder ve yayınlar yapar.

Avusturya'da bulunan "Uluslararası Öğrenci ve Öğrenci Aktivitelerini Destekleme Derneği (WONDER)" de bu öğrencilere destek için kurulur.

Bazı kuruluşlar, bu süreçte faaliyetlerinin odağını değiştirir. Dindar kadınların önündeki geleneksel engellerle mücadele etmek üzere kurdukları "Başkent Kadın Platformu (BKP)," başörtülü olarak çalışan üyelerine disiplin cezaları verilmesi, bu üyelerin memuriyetten çıkarılması ve üniversitelerdeki kadın öğrencilerin engellenmesi üzerine başörtüsü yasaklarına odaklanır. BKP bünyesinde kurulan "Kamu Personeli Kadın Dayanışma Grubu," başörtülü kadın memurlar arasında dayanışma, hukuki yardım ve savunuculuk faaliyetleri yürütür. Bir insan hakları örgütü olan "Mazlum-Der" in iş listesinde de başörtüsü ilk sıralara tırmanır. Kurucularının çoğu başörtülü kadınlardan oluşan "Hazar Derneği" de başörtüsü yasağıyla mücadele eden kuruluşlar arasında yer alır.

Bugüne kadar başörtüsü yasağına karşı savunu, genelde kadın haklarının yanı sıra din ve vicdan özgürlüğü çerçevesinden kurulur. Kadın hakları üzerinden yapılan savunuda temel başvuru metni, "Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi"dir (CEDAW). 2000, 2005 ve 2010 yıllarında Türkiye raporu görüşülürken başörtüsü sorununu iletmek üzere Başkent Kadın Platformu ve AK-DER, CEDAW toplantılarına katılımı hedefler ve nihayet 2010 yılındaki CEDAW Türkiye raporunda Türkiye'de başörtülü kadınların eğitim, çalışma ve siyaset hayatından dışlandıkları belirtilerek hükümete bu sorunu aşmak için hükümetin alacağı tedbirler sorulur. AKP kurucularından Fatma Bostan-Ünsal, 2010 yılında yapılan istişare toplantısında CEDAW Komitesi'nin sorularına atıfla, "AKP'nin yaklaşan 2011 seçimlerinde başörtülü milletvekili aday göstermesi gerektiğini" belirtir. Müzakereler esnasında Merve Kavakçı olayında başörtüsüne karşı olan kesimlerin, artık başörtülü milletvekilliğini doğal bulması ve özellikle ana muhalefet partisinin bu konuda olumsuz bir beyanının olmaması, bu konuda toplumda geniş bir oydaşmaya işaret eder. 2011 seçimlerinde her ne kadar başörtülü aday gösterilmese de 2013 yılında hacca giden AKP'li kadın milletvekillerinin başörtülü olarak Meclis Genel Kurulu'na katılması ile yeni bir adım atılır.

AKP VE BAŞÖRTÜSÜ

İrtica odağı oldukları gerekçesiyle RP ve FP'nin kapatılmasından sonra siyasi yasaklı olan Necmettin Erbakan'ın işaret ettiği şekilde ve Recai Kutun başkanlığında 20 Temmuz 2001'de Saadet Partisi (SP) kurulur. AKP ise o esnada siyasi yasaklı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın resmi olmayan önderliğiyle 14 Ağustos 2001'de kurulur. AKP, SP'nin aksine Milli Görüş'e hem kadrosu hem programı aracılığıyla mesafe koymaya özen gösterir. Bu mesafenin ifadesini bulduğu konulardan biri de başörtüsü yasağıdır. Yine de dönemin Yargıtay Başsavcısı Sabih Kanadoğlu, parti kurucusu olan başörtülü kadınların milletvekili seçilme yeterliliğini haiz olmadığı gerekçesiyle AKP hakkında Anayasa Mahkemesi'ne başvurur. Anayasa Mahkemesi bu başvuruyu oy birliği ile reddetse de başörtülü kadınlar, yıllarca AKP'deki etkin konumlardan uzak tutulur. İktidara geldikten sonra da AKP, kapatılma endişesi nedeniyle başörtüsü yasaklarına dair herhangi bir girişimde bulunmaz. Hatta tıp öğrencisi iken başörtüsü yasağı ile karşılaşan Leyla Şahin davası, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önüne geldiğinde mahkemenin “dostane çözüm” önerisine olumlu cevap verilmez ve pek çok AKP'li siyasetçi Leyla Şahin'in davasında ısrar ederek AKP'ye zarar vermek istediğini beyan eder. Leyla Şahin yıllar sonra AKP'den milletvekili seçilecektir.

Başörtüsü yasağı konusunda mahkemelerin yasakçı tutumu “İkinci 28 Şubat” müdahale teşebbüsü olarak da nitelendirilen Danıştay saldırısıyla da ilişkilendirilir. Okula gidip gelirken başını örten Aytaç Kılınç'ın anaokuluna müdür olmasını sakıncalı bulacak kadar katı bir başörtüsü yasağı tarifi yapan Danıştay'a 17 Mayıs 2006'da yapılan saldırıda, Danıştay İkinci Daire üyesi Mustafa Yücel Özbilgin öldürülürken beş üyeye çaycı yaralanır. 2008'de başlayan Ergenekon soruşturmaları esnasında bu saldırı gündeme gelse de arka planı aydınlatılmaz. Saldırını gerçekleştiren Alparslan Arslan ise Şubat 2023'te kaldığı Maltepe Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nda ölü bulunur.⁹

AKP hükümeti, bu yüzden bir kez daha kapatılma tehdidiyle yüz yüze kalır. Yargıtay Başsavcısı Abdurrahman Yalçınkaya, 14 Mart 2008'de laikliğe aykırı fiillerin odağı haline geldiği iddiası ile AKP'nin “temelli” kapatılması istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurur. Dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan dahil 71 kişinin 5 yıl süreyle siyasetten uzaklaştırılmasının talep edildiği dava ile ilgili 30 Temmuz 2008'de verilen kararda parti “temelli” kapatılmasa da hazine yardımıyla kesinti yapılmasına karar verilir.¹⁰

Başörtülü kadınlar, Şubat 2008'de sadece başörtüsü özgürlüğünün değil; genel anlamda özgürlüklerin genişlemesinin kendileri için önemli olduğunu belirten bir bildiri yayımlar.

Henüz Özgür Olmadık isimli bu bildiri ile “yasakçı zihniyet son bulsun, 301 değişsin, Alevilerin hakları da sağlansın, YÖK kaldırılınsın, Kürt sorunu çözülsün” talepleri dile getirilir.¹¹ Ancak siyaset bu sesi de duymazdan gelir.

BAŞÖRTÜLÜ MİLLETVEKİLİ OLABİLİR

Başbakan Erdoğan, “kamuda başörtüsü” ile ilgili kritik mesajlar verdi. Başörtülülerin belediye başkanı ve milletvekili olmalarına engel olmadığını söyleyen Erdoğan, “Anayasa-da yasak yok, mevzuatta ise düzenleme yapılabilir” dedi.

YAVAŞ YAVAŞ DÜZELECEK

Başörtülülerin Ziraat Bankası ve THY’de çalışmaya başladığını anlatan Erdoğan, “Her şeyin yeri zamanı var. Kutlu doğum sancılı olur. On yıl içerisinde 28 Şubat’tan kalma bazı yasaklar kaldırıldı. Diplomalarnı aldılar. Ancak iş noktasında sorunlar oktu. Onlar da yavaş yavaş düzelecek” dedi.

BDP’LİLER ÇOK KONUŞUYOR

Erdoğan, çözüm sürecinin detayları hakkında çok fazla konuşmak istemediğini dile getirirken BDP’lileri de eleştirdi: Dikkat ederseniz bu alanda çok konuşmak istemiyorum. Ama BDP’liler maalesef ellerine verilen o notlarla ilgili hemen açıklamalar yaptılar, yapıyorlar. Ne derece doğru, ne derece sağlıklı bilemiyorum. 215

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın başörtülü milletvekili hakkındaki yorumu: “Her şeyin yeri ve zamanı var”, 2013. Kaynak: Yeni Şafak no. 6659 (01.03.2013), s. 1

Mayıs 2013’te başlayan Gezi protestolarından sonra başörtüsüne kamunun her alanında serbesti sağlayacak bir düzenleme hız kazanır; ancak, başörtüsünün aynı anda iyiden iyiye araçsallaştırıldığı bir dönem de başlar. Gezi Parkı’nın yerine kışla görünümüne bir alışveriş merkezi yapılmasına karşı çıkan genç çevrecilerin uğradıkları polis şiddetinin ardından tüm Türkiye’ye yayılan protestoların kendi kitlelerini etkilemesini önlemek isteyen Erdoğan, kesif bir kutuplaştırma siyaseti izlemeye başlar. Protestocuları karalamak için artık gerçek olmadığı alenen bilinen Kabataş ve Dolmabahçe hikâyeleri yaygınlaştırılır. İktidar medyasında Kabataş’ta belden yukarısı çıplak, deri pantolonlu 70 erkeğin başörtülü bir kadına saldırdıkları, Dolmabahçe Camii’nde de protestocuların içki içtikleri yönünde haberler yapılır. Ne iktidar ne de gazeteciler, Kabataş’ta olanları ispatlayabilecek kamera kayıtları gösterir. Dolmabahçe Camii ile ilgili iddialar ise, orada çalışan müezzin Fuat Yıldırım’ın böyle bir şey yaşanmadığı yönündeki ifadeleriyle yalanlanır. AKP iktidarının kutuplaştırma siyasetine karşı 57 “başörtüsüz kadın”ın, başörtüsüne her alanda özgürlük talep eden imza metnine, binlerce kadın katkı sunar.¹²

CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu, sonraki süreçte AKP'ye başörtüsü sorununa meclis çatısı altında bir çözüm bulunmasına katkıda bulunacağını iletir. TBMM'de ve sonra Anayasa Mahkemesi'nde sorun çıkmamasını garanti gören AKP, nihayet başörtülü olmayı disiplin suçu olarak gören düzenlemeyi kaldırır. Pratik hayatta işlemeyen; ama, tehdit olmaya devam eden bu düzenleme kalktıktan sonra yasak da adım adım kalkar. 30 Eylül 2013'te açıklanan "Demokratikleşme Paketi," kamuda çalışan kadınların başlarını örtmesi önündeki tüm engelleri kaldırır.¹³ Bu düzenlemenin istisnası olan "emniyet hizmetleri sınıfına mensup olanlar, hakimler, savcılar ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nde görev yapanlar"a ilişkin serbesti de 2015'te getirilir.

2013 yılında karşılaştığı Gezi Direnişi'ni takiben hızlandırdığı otoriter eğilimleri muhafazakâr değerlere bağlılığıyla meşrulaştırma yolunu seçen AKP, 7 Haziran 2015'te yapılan genel seçimlerden tek başına hükümet kurabilecek bir çoğunlukla çıkamadığını gördükten sonra bu konuda iyiden iyiye kararlı bir siyaset izler. AKP elitleri bu esnada muhafazakâr kitlelere sık sık "başörtüsü yasağı"nı kaldıranın kendileri olduğunu hatırlatarak, iktidarı kaybetmeleri halinde yasağın geri geleceği endişesini besler. Muhalefet partilerinin bu endişeyi gidermek üzere başvurdukları her yol da AKP tarafından hoşnutsuzlukla karşılanarak küçümsenir. Bu bağlamda AKP, CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu'nun geliştirdiği helalleşme söylemini de, başörtüsü serbestisini yasal teminata kavuşturma önerisini de reddeder. AKP, seçmenlerinin ekonomi başta olmak üzere her alanda yaşanan krizler karşısındaki şikâyetlerini "başörtüsü yasağı"nı hatırlatan bir dizi söylemle savuşturma yoluna gider. Sahip oldukları özgürlüğü kendisine borçlu olduğunu söyleyen AKP'ye itiraz eden pek çok başörtülü kadın olsa da bu, örgütlü ve yaygın bir itiraza dönüşmez.

Öte yandan 20 yıldır süren AKP iktidarının devlet imkânlarını kullanarak muhafazakârlığı bir sosyal mühendislik projesine dönüştürmesine yönelik tepkiler de yükselir. 2018'de Twitter'da başlayan #10YearsChallenge etkinliğine onlarca kadın, önceki (başörtülü) ve sonraki (başörtüsüz) hallerini gösteren fotoğraflarla katılırlar. Bu etkinliği hem destekleyen hem de karşı çıkan binlerce kişi olur. Günlerce gündemde kalan bu etkileşim pek çok kadının aile ya da cemaat baskısıyla örtündüğüne dikkat çeker. Bu esnada şekillenen "Yalnız Yürümeyeceksin Platformu," örtünme baskısı altındaki genç kadınlar arasında bir dayanışma pratiği olarak şekillenir ve defaatle yaptıkları açıklamalarla, başörtüsü karşıtı ya da taraftarı olmadıklarını, kadınların ne giyeceklerine kendi iradeleriyle karar vermeleri gerektiğini kaydeder (Özpolat & Evyapar, 2019).

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ VAKASI

İstanbul Üniversitesi, 28 Şubat kararlarının en ısrarlı uygulayıcısı olarak başörtüsü yasağına hukuki bir zemin icat edilmesinde önemli bir rol oynar.

İstanbul Üniversitesi, Ekim 1997’de başörtülü öğrencileri kaydetmeyi reddeder. Ankara, ODTÜ ve Hacettepe üniversitelerinde de yasak genişler. Türkiye’nin en prestijli tıp fakültesini kazanmış, okulun çeşitli sınıflarına gelmiş öğrenciler birden böyle bir yasakla karşılaşınca protestolar başlar, bu öğrenciler hakkında soruşturmalar açılır. Okul önünde protestoların büyümesi üzerine “Bölgelere alın, derslere almayın” şeklinde bir karar çıkar. 24 Şubat 1998’de 2500 öğrenci İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü önünde protesto gerçekleştirir (Sezer-Şanlı & Coşgun, 2020: 400). Rektörler Komitesi’nin 13 Mart 1998 toplantısında ilk kez MGK uzmanları yer alır ve sonuç bildirisinde başörtüsü yasağı konusundaki kararlılık vurgulanır.¹⁴ Gösteri yapmaktan caydırmak için okul dışındaki gösterilere –cuma namazından sonraki protestolar– katılan öğrencilerin okuldan atılmasına imkân veren bir yönetmelik değişikliği yapılır. Bu hengâme içinde başörtüsü yasağı, hastaları da kapsayacak şekilde genişletilir, bazı erkek öğrencilere, çalışanlara ve başörtülü öğrencileri sınava alan kimi hocalara da disiplin cezaları verilir (Belge, 2001).

Okula alınmayan Cerrahpaşa ve İstanbul Tıp Fakültesi öğrencileri 18 Haziran’da yasağı protesto etmek ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile görüşmek için beyaz önlükleriyle İstanbul’dan Ankara’ya yürüyüşe başlar.

O esnada 6. İdare Mahkemesi, başörtüsü yasağına uymadıkları gerekçesiyle öğrenciler hakkında yapılan işlemleri hukuka uygun bulmayarak iptal etse de İstanbul Üniversitesi, kararı uygulamaz ve başörtülü öğrencileri okula almamayı sürdürür. İstanbul 6. İdare Mahkemesi’nin kararı, yasağın dayandığı genelgenin iptalini de öngördüğünden konu İstanbul Bölge İdare Mahkemesi’ne taşınır ve bu karar aleyhine bir hüküm kurulur (Akkaş, 2022). Bu aşamadan sonra başörtüsü yasağı artık hukuki bir çerçeveye oturmuş kabul edilir ve yaygınlaşır.

“BAŞÖRTÜLÜ ADAY YOKSA OY DA YOK” KAMPANYASI

2002 seçimlerinde başörtülü aday gösterilmemesini anlayışla karşılayan pek çok başörtülü kadın, 2007 seçimlerinde başörtülü aday gösteren Saadet Partisi’ne (SP) desteklediğini açıklar. 2011 seçimleri yaklaşırken çeşitli sivil toplum kuruluşundan kadınların bir araya geldiği “Buluşan Kadınlar Platformu,” AKP kurucularından Fatma Bostan Ünsal’ın başörtülü olarak milletvekili adayı gösterilmesi gerektiğini savunur ve destekler. Bütün siyasi partilere çağrı

yapılsa da özellikle AKP'nin başörtülü milletvekili adayı göstermesini teşvik etmek üzere "Başörtülü Aday Yoksa Oy da Yok" kampanyası başlatılır.¹⁵ Ancak AKP'nin önde gelenleri bu teklife sıcak bakmaz.

2013 yılının başından itibaren Erdoğan, kamuda başörtüsü yasağının kalkacağına dair vaatlerde bulunmaya başlar. Ocak 2013'te Danıştay, avukatlara başörtülü olarak duruşmaya girme yasağı getiren yönetmelik maddesini iptal eder. Başörtülü olarak duruşmaya giren ilk avukat, Şule Dağlı Gökklıç hakkında, değişiklik henüz tebliğ edilmediği gerekçesiyle tutanak tutulur.¹⁶ Aynı yılın Mart ayında hem AKP'den hem CHP'den, yaklaşmakta olan yerel seçimlerde başörtülü aday gösterebilecekleri yönünde beyanlar gelir. Erdoğan, başörtülü kadınların milletvekili olabileceklerine dair çeşitli açıklamalar da yapar.¹⁷

KAYNAKÇA

43 tanınmış kadın türban hakkında konuştu. (2005, Şubat 27).

Hürriyet. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/43-taninmis-kadin-turban-hakkinda-konustu-299694>

56 öğrenci açlık grevinde. (1987, Nisan 29). Milliyet Gazetesi

Arşivi. http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/djtOoJp1skwRHMk6kRMZew_x3D__x3D_

Abdullah, A. Z. (2019). İndirilme Sırasına Göre Yüce Kur-an'ı Kerim ve Meali. Hermes Yayınları.

Adak, S. (2022). Anti-Veiling Campaigns in Turkey: State, Society and Gender in the Early Republic. I.B. Tauris.

"AK Parti kapatılmasın" kararı çıktı. (2008, Temmuz).

Milliyet. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/ak-parti-kapatilmasin-karari-cikti-972729>

Akkaş, S. (2022, Ekim). Türkiye'de Başörtüsü Yasak ve Düzenlemelerinin Geçmişi. Doğruluk Payı. <https://www.dogrulukpayi.com/zaman-tuneli/turkiye-de-basortusu-yasak-ve-duzenlemelerinin-gecmisi>

Apaydın, H. Y. (t.y.). Tesettür. TDV İslâm Ansiklopedisi.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/tesettur>

Arpağuş, H. K. (2016). İslâmcılığın Türkiye Serüveni: Kadınların İlâhiyat Tecrübesine Katkıları. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5: 5

<https://doi.org/10.15370/maruifd.287884>

Avukatlara Başörtüsü Yasağı Kalktı. (2013, Ocak 25). Son Dakika

<https://www.sondakika.com/haber/haber-avukatlara-basortusu-yasagi-kalkti-4276950/>

Aydeniz, T. (2021). Mustafa Lütfi Efendi tarafından Sultan II. Abdülhamid'e takdim edilen bir layiha üzerine değerlendirmeler. Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi.

<https://doi.org/10.52115/apjir.946634>

Baron, B. (1989). Unveiling in Early Twentieth Century Egypt: Practical and Symbolic Considerations. Middle Eastern Studies, 25(3), 370- 386

<https://www.jstor.org/stable/4283318>

Başörtülü aday yoksa oy da yok. (2011, Mart 21).

Milliyet. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/basortulu-aday-yoksa-oy-da-yok-367241>

Başörtüsüzlerden "Başörtüsüne özgürlük" çağrısı. (2013, Temmuz 2).

Haber7. <https://www.haber7.com/guncel/haber/1044892-basortusuzlerden-basortusune-ozgurluk-cagrisi>

Belge, B. (2001, Eylül). Alemdaroğlu Kemal Bey'in Maceraları.

Bianet.

<https://www.bianet.org/bianet/egitim/4897-alemdaroglu-kemal-beyin-maceralari>

Başörtülü milletvekilleri TBMM'de. (2013, Ekim). TRT

Haber. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/basortulu-milletvekilleri-tbmmde-106542.html>

Benli, F. (2011). 1964-2011 Türkiye'de ve Dünyada Başörtüsü Yasağı Kronolojisi. Mazlum-Der. <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/386/ekutuphane3.5.2.2.1.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Bostan Ünsal, F. (2021, Mart 4). Hayat, 28 Şubatlar ve KHK'lardan Daha Güçlü ve Bereketlidir. Farklı Bakış. <https://farklibakis.net/soylesiler/hayat-28-subatlar-ve-khklardan-daha-guclu-ve-bereketlidir/>

Cindoğlu, D. (2010). Başörtüsü yasağı ve ayrımcılık: İş hayatında meslek sahibi başörtülü kadınlar. TESEV.

Cobb, S. (1914). The Real Turk. Pilgrim Press.

Çarkoğlu, A. (2009). Women's Choices of Head Cover in Turkey: An Empirical Assessment. Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East, 29, 450-467
<https://doi.org/10.1215/1089201X-2009-031>

Çarkoğlu, A., & Toprak, B. (2006). Değişen Türkiye'de din, toplum ve siyaset. TESEV.

- Çelik, E. T. (2019). Kılıçzade Hakkı'nın yazılarında din ve laiklik. *Journal of Turkish Studies (CUDES)*, 14(5), 253-276. <https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.23010>
- Danıştay saldırısının faili Alparslan Arslan cezaevinde ölü bulundu. (2023, Şubat 17). Euronews. <https://tr.euronews.com/2023/02/17/basortusu-karari-sonrasi-danistaya-saldiran-alparslan-arslan-cezaevinde-olu-bulundu>
- Din İşleri Yüksek Kurulu: Dini Bilgilendirme Platformu.
(t.y.). <https://kurul.diyagnet.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/2471/tesettur-ile-ilgili-karar>
- Dündar, C. (2022, Ekim 5). Prof. Bahriye Üçok'u ölüme sürükleyen program.
https://www.youtube.com/watch?v=8IsHy0_PB5Q
- Fahredden, M. (1913). Garb medeniyetinin İslam'a savletleri. *Sebilürreşat*, 9(226), 315.
- Ferace Kelime Kökeni, Kelimesinin Anlamı—Etimoloji. (t.y.). *Etimoloji Türkçe*.
<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/ferace/>
- GATA başörtüsüne değil turbana "dur" diyor. (2010, Nisan 4). NTV.
<https://www.ntv.com.tr/turkiye/gata-basortusune-degil-turbana-dur-diyor,oePjk7JV202kXWk4UgNZ2w>
- Genç, Ö., & İlhan, E. (2012). Başörtüsü yasağına ilişkin değerlendirme ve öneriler. *TESEV*.
- Görmez, M. (2001). İlahi dinlere göre başörtüsü. *İslamiyat*, IV(2), 19–33.
- Gözaydın, İ. (2016). *Diyanet: Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi: Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi*. İstanbul: İletişim.
- Gürel, P. E. (2018). Good Headscarf, Bad Headscarf: Drawing the (Hair)lines of Turkishness. *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, 5(2), 171-193.
- Hicap Kelime Kökeni, Kelimesinin Anlamı—Etimoloji. (t.y.). *Etimoloji Türkçe*.
<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/hicap/>
- İMO: "Anayasa ve Toplumsal Yaşam Dini Kurallara Göre Düzenlenemez." (2008, Şubat 5). TMMOB. www.tmmob.org.tr. <https://www.tmmob.org.tr/icerik/imo-anayasa-ve-toplumsal-yasam-dini-kurallara-gore-duzenlenemez>
- International Commission of Jurists. (2002). *Turkey—Attacks on Justice*, eleventh edition. (366-377).
- Kamuda başörtüsü yasağı kalktı. (2013, Ekim 8). BBC Türkçe.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/10/131008_basortusu
- Kenan Evren'den turbana ilginç çıkış. (2008, Ocak 18.). CNNTürk.
<https://www.cnnturk.com/turkiye/kenan-evrenden-turbana-ilginc-cikis>

- Kerem, T., Yıldız, İ & Yılmaz, M. (1999). Baş'üstüne: Fotoğraflarla Başörtüsü Yasağının Yakın Tarihi. İstanbul: Kırkambar.
- Kocabaş Atılğan, D. (2016). 18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı kadın giyim kuşamında yasaklar [Sanatta Yeterlilik].
- Leyla Şahin Usta AIHM'de hâkim seçtiği güne ait fotoğrafını paylaştı. (2020).
- Nur Serter ikna odalarını savundu. (2015, Şubat 5). Ensonhaber.
<https://www.ensonhaber.com/politika/nur-serter-ikna-odalarini-savundu-2015-02-05>
- Örtünme (tesettür) ayeti hangi olay nedeniyle inmiştir? (2011, Haziran 28). Sorularla İslamiyet. <https://sorularlaislamiyet.com/ortunme-tesettur-ayeti-hangi-olay-nedeniyle-inmistir-0>
- Özkök, E. (2008, Şubat). 411 el neye kalkmış. Hürriyet. <https://www.hurriyet.com.tr/411-el-neye-kalkmis-8321167>
- Özpolat, A., & Evyapar, M. E. (2019, Mayıs 23). Sekülerleşerek özneleşen başörtülü kadınlar: Yalnız Yürümeyeceksin Platformu Örneği. I. Uluslararası Mersin Sempozyumu.
- Öztürk, M. (2001). Klasik Tefsirlerdeki "Tesettür" Formu Üzerine. İslamiyat, IV(2), 69–88.
- Pürmüşlü, N. (2020). II. Meşrutiyet Dönemi'nde Türk kadınının toplumsal hayattaki yeri ve kadın hareketleri. Akademik Matbuat, 4(1).
- "Sadece Başörtüsü Reformuyla Özgürlük Olmaz" Diyenler 800'e Yaklaştı. (2008, Şubat 19). Bianet. <https://www.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/105007-sadece-basortusu-reformuyla-ozgurluk-olmaz-diyenler-800-e-yaklasti>
- Sarıtaş, S., Türksoy, M., & Bilen, S. (2007). Balıkesir ve çevresinde geleneksel kadın giysisi "ferace" hakkında etnografik bir araştırma. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(18), 194-205.
- Sezer Şanlı, A., & Coşğun, B. (2020). Yeni Toplumsal Hareketlerin Yeni Aktörleri: 90'li Yıllar Türkiye'sinde Başörtülü Öğrencilerin Mücadelesi. Mukaddime.
<https://doi.org/10.19059/mukaddime.789439>
- Sezer'den 3 vekile türban resti. (2001, Mart 28). Hürriyet.
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sezerden-3-vekile-turban-resti-39234357>
- Şarlak, Z. (2022). Türkiye'de Milli Güvenlik Devleti. İstanbul: İletişim.
- Şule Yüksel Şenler ile Sözlü Tarih Görüşmesi—1. Bölüm.
<https://www.youtube.com/watch?v=-L7jbACmpZo>

- Tutanak Hizmetleri Başkanlığı. (2012). TBMM Darbe Komisyonu Üçüncü Oturum Tutanağı.
- Tok, F., & Müftüoğlu, M. (2018). Nur Suresi 31'inci ayetin tesettür bağlamında incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(9), 79-107.
- Tokmak, F. (2021). 19. Yüzyılda Osmanlı'da Kadın: Yasakların gölgesinde kadın olmak. *Osmanlı'da Toplum, Şehir ve Ticaret I içinde*. (187-210). Sonçağ Akademi.
- Topçu, M. (2019). II. Meşrutiyet dönemi batıcı aydınların tesettür algısı. *Journal of International Social Research*, 12(63), 378-385. <https://doi.org/10.17719/jisr.2019.3235>
- Toprak, Z. (2017). *Türkiye'de Yeni Hayat- İnkılap ve Travma 1908-1928*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Toruk, İ. (2011). *Türkiye'de Başörtüsü Sorunu ve Yazılı Medyada Sunumu*. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 30, 483-514.
- Türban tartışması AIHM'den çıkacak kararı bekliyor. (2003, Aralık 26). *Hürriyet*.
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turban-tartismasi-aihmden-cikacak-karari-bekliyor-38524849>
- Türbana vize verilmedi. (1998, Mart 14). *Milliyet*. <https://www.milliyet.com.tr/the-others/turbana-vize-verilmedi-5366728>
- Türbanı Evren önermiş. (2008, Ocak 21). *Hürriyet*.
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turbani-evren-onermis-8066604>
- Türbanlı belediye başkanları geliyor. (2013, Mart 1). *Gün Haber*.
<http://www.gunhaber.com.tr/haber/Turbanli-belediye-baskanlari-geliyor/368681>
- Türkiye Barolar Birliği. (1997) TBB XXIV. Olağan Genel Kurul 24-25 Mayıs 1997—Yönetim Kurulu Çalışma Raporu. <http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/24ogk-367.pdf>
- Türkoğlu, S. (1993). Çarşaf. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/carsaf>
- Umur, S. (1988). Osmanlı belgeleri arasında kadınlara buyruklar. *Tarih ve Toplum*, 10(58), 13-15.
- Üstel, F. (2016). *Makbul Vatandaş'ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. İstanbul: İletişim.
- Yaman, A. (2019). Fıkıh Usulü İşlevini Tamamladı mı? *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 57, 25-46.
- Yankaya, D. (2012). 28 Şubat, islami burjuvazinin iktidar yolunda bir milat. *Birikim, Sermaye, Burjuvazi, Tahakküm özel sayısı*, 278, 29-37.

Yaşar, Y. (2014). Ahzab Suresi 59. ayetin sebab-i nüzûl rivayeti üzerinden tarihselliği meselesinin analitik tahlili (Kur'an Yolu tefsiri özelinde). KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 24, 89-128.

Kapak görseli: Adnan Menderes'in İstanbul'a gelişini bekleyen Demokrat Partili Kadın Kolları'nda çarşafı ve başörtülü kadınlar, 1959. Kaynak: ETH-Bibliothek Zürich, Bildarchiv / Jack Metzger / Com_L02-0122-0016-0005 [<https://bit.ly/3OWjvbj>]

DİPNOTLAR

1. Şule Yüksel Şenler ile Sözlü Tarih Görüşmesi, 1. Bölüm
2. 43 tanınmış kadın türban hakkında konuştu. 2005. Hürriyet.
3. Türbanı Evren önermiş. 2008. Hürriyet.
4. GATA başörtüsüne değil türbana “dur” diyor. 2010. NTV.
5. 56 öğrenci açlık grevinde. Milliyet. 1987.
6. Kenan Evren'den türbana ilginç çıkış. 2008. CNNTürk.
7. Sezer'den 3 vekile türban resti, 2001. Hürriyet.
8. Türkiye Barolar Birliği. 1997
9. Danıştay saldırısının faili Alparslan Arslan cezaevinde ölü bulundu. 2023. Euronews.
10. “AK Parti kapatılmasın” kararı çıktı. 2008. Milliyet.
11. “Sadece Başörtüsü Reformuyla Özgürlük Olmaz” Diyenler 800'e Yaklaştı. 2008. Bianet.
12. Başörtüsüzlerden “Başörtüsüne özgürlük” çağrısı. 2013. Haber 7.
13. Kamuda başörtüsü yasağı kalktı. 2013. BBC Türkçe.
14. Türbana vize verilmedi. 1998. Milliyet.
15. “Başörtülü aday yoksa oy da yok.” 2011. Milliyet.
16. Avukatlara başörtüsü yasağı kalktı. 2013. Son Dakika.
17. Türbanlı belediye başkanları geliyor. 2013. Gün Haber.